

Előszó.

A mind népiség-, mind társadalomtörténeti szempontból sok érdekes vonást mutató Máramaros megye multjának megírása régóta „kegyes óhaja” a magyar történetírásnak. Első kísérlet még a mult század közepén történt: Wenzel Gusztáv 1855-ben megírta és két év mulva közzétette a megye kialakulására vonatkozó kutatásainak eredményét (Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez). Munkájának értékét a kezdeményezés érdeme is növeli, de mivel csak nagyon kevés, akkorig ismert oklevelet használt fel s ezek közé hamisítványok is kerültek, továbbá mert a segédtudományok — az akkor még fejletlen régészet, nyelvtudomány, föld- és néprajz — eredményeit sem értékesíthette, ma már csak óvatosan használhatók megállapításai. Nagy lépéssel vitte előre a megye multjának ismeretét a Magyar Történelmi Társulat 1889. évi máramarosi kirándulása. Ennek alkalmából avatott szakemberek vázolták történetének egy-egy részletkérdését, sajnos, a kitűzött célnak: gyorsan összeállított előadássorozatnak megfelelően, kevés anyaggyűjtéssel és röviden. Közülük magasan kiemelkedik Csánki Dezsőnek „Máramarosmegye és az oláhság” c. tanulmánya, melyet ma sem mellőzhetünk. A következő évekből becsesek a megye multját jól ismerő Petrovay Györgynek, a megye egykori levéltárosának dolgozatai, melyekben több megyebeli nemes család (Bilkey, Dolhay, Gorzó, Lipcsey, Petrovay, Szaplóczay) történetét írta meg széleskörű levéltári kutatások alapján. Szorgalmasan elkészített családtörténeti tanulmányaiban csak azt kifogásolhatjuk, hogy a megye román betelepülésére vonatkozó elméletét mindenképpen rá akarta erőszakolni a forrásokból kiderülő tényekre s így éppen a legfontosabb korszak, t. i. a XIII—XIV. század eseményeinek ismételt előadása téves megállapításokat tartalmaz. Annál értékesebb a családok későbbi nemzedékrendjére, az egyes tagok életére és birtoklására vonatkozó számos közlése. Mintegy máramarosi kutatásainak összefoglalásaként írta meg a „Máramarosi oláhok” c. értekezését 1911-ben, ez azonban elméletének merev fenntartása s az általános jellegű megállapítások miatt kevésbé használható a részletkérdéseket megvilágító dolgoza-

tainál. Csánki Dezső történeti földrajzának megyénkre vonatkozó fejezete nagyon szűkszavú. A helységeknek csaknem mindegyikét felemlíti, a birtokosokról szóló rész azonban sok-helyütt helyesbítésre szorul. A millénnium alkalmával a megye történetét nem dolgozták fel, mivel már húsz évvel korábban napvilágot látott a „Magyar orvosok és természetvizsgálók” 1876. évi Máramarosszigeten tartott nagygyűlése alkalmából a „Máramaros vármegye egyetemes leírása” címet viselő gyűjteményes munka. Bár a történetíró Szilágyi István szerkesztette, az ígért történeti rész kimaradt belőle; csak természeti, néprajzi és demográfiai adalékok találhatók benne.

1900-ban a megyének egy lelkes és szorgalmas fia, apsai Mihályi János megyei tiszti főügyész 364 általa gyűjtött középkori máramarosi vonatkozású oklevelet adott ki (Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból). Nagyrészt a megyebeli nemes családok, a vármegye, a leleszi konvent és a gróf Teleki nemzetség gyömrői levéltárában általa lemásolt, addig valóban alig bolygatott okleveleket tette közkinccsé, de felvett közéjük számos kiadottat is. Nagy fogyatkozása gyűjteményének, hogy nem teljes, mert még a felsorolt levéltárakban is csaknem ugyanennyi oklevelet hanyagolt el, noha ezek kezében lehetnek, tartalmuknál fogva pedig értékesek. Teljesen érthetetlen, miért hagyta ki őket diplomatáriumából. Másik hibája, hogy a szövege — különösen a személy- és földrajzi nevek helyesírásában — nem követi híven az eredetét. Mihályi ugyanis, amennyiben volt régebbi másolat az oklevelekről — a leleszi konvent levéltárában mindegyikről készült ilyen a XVIII—XIX. században, — a másoló olvasását követte s nem a csak fáradságos munka árán kibetűzhető eredeti középkori írást. A megye multjának mai kutatója, éppen mert a diplomatárium közléseire nem támaszkodhat, kénytelen egyenként kézbe venni és újra elolvasni az eredeti okleveleket.

A legutóbbi négy évtized alatt magyar részről Máramaros multjának bővebb megismerése érdekében alig történt valami. Csak a legújabb évek történetirodalma segített hathatósan általános jellegű megállapításaival és kialakított módszereivel szerény dolgozatunk elkészítésében. Fontosabb termékeit, amelyekre munkánk közben állandóan támaszkodtunk, a megfelelő helyen idézzük. Román részről egyetlen, a közelmultban napvilágot látott dolgozat foglalkozik a megye történetével. Írója Alexandru Filipaşcu, maga is máramarosi nemes család Bukarestben élő sarja. A munka (Istoria Maramureşului. Bucureşti 1940.) nem alapszik önálló kutatáson, csak Csánki, Mihályi és Petrovay eredményeit ismételteti s a szerző egész történetírói eljárása annyira kezdetleges, naív és elfogult, társadalomszemlélete annyira elavult, hogy hasznát nem vehettük.

Dolgozatunkban a XVIII. század elejéig haladtunk. A

társadalom rendje addigra megszilárdult s az egyes nemzeti-ségek is elfoglalták azt a területet, amelyen ma is élnek. Munkánk megírásához az irodalom és a kiadott forrásanyag áttekintésén kívül több levéltárban végeztünk kutatást. Mindenekelőtt a budapesti Országos Levéltár diplomatikai és kamarai osztályán, az ugyanott elhelyezett gyulafehérvári káptalani és kolozsmonostori konventi levéltárban, a Nemzeti Múzeum gyűjteményében és a letétbe helyezett családi levéltárakban. A vidékiek közül a Jászóvárra szállított leleszi konventi országos levéltárban, a gróf Teleki-családnak máramarosi oklevelekben szerfölött gazdag gyömrői archivumában, az öt máramarosi koronaváros közös és Técső város külön levéltárában, végül a szigeti református liceum gyűjteményében találtunk számos értékesíthető forrásadatot. Az anyaggyűjtésben mindenütt legalább 1700-ig mentünk, de ahol érdemesnek látszott, XVIII. és XIX. századi írásokat is áttanulmányoztunk. Csak a gyömrői levéltárban voltunk kénytelenek 1680-al lezárni a kútfők áttekintését. Így is temérdek lejegyzett adat birtokában tértünk onnan vissza.

Feldolgozásunkban főleg a népiség- és társadalomtörténeti kérdésekre igyekeztünk válaszolni, azzal a módszerrel jutva el eredményeinkhez, amelyet az ország több megyéje — Túróc, Szepes, Ugocsa, Nyitra, Szatmár, Bihar, Kolozs és az erdélyi Fejér — közép- és részben újkori történetének megírói már alkalmaztak. A Szabó István alapvető munkája (Ugocsa megye, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása) óta szokásos eljárási móddal két részre osztottuk munkánkat. Az első rész foglalja össze a megye földjének benépesüléséről, a társadalom- és birtokrend kezdeteiről, a terület szervezetéről, népeinek életéről és megoszlásáról a forrásokból kibontakozó képet, míg az eredményeket alátámasztó adatokat a második részben, az Adattárban közöljük.

Máramaros történeti határai úgyszólván kezdettől a világháborút követő békeszerződésig változatlanok. Csak a Tiszavölgyi Veléte került át még a középkorban Ugocsába s a Tisza jobbparti mellékfolyói közt számra negyedik Borsova völgye tartozott a XV. század közepéig Bereghez. Mivel Veléte történetének akadt feldolgozója, nem terjeszkedtünk ki Borsova völgyet azonban — természetesen a korábbi, beregi korszakát is — belefoglaltuk értekezésünkbe.

Hálás köszönetünket fejezzük ki mindazoknak, akik munkánk anyaggyűjtését megértő támogatással elősegítették és lehetővé tették. Teleki Tibor gróf m. kir. koronaőr úr gyömrői családi archivumának, Gerinczy Pál dr. jászóvári prépost-prelátus úr a leleszi konvent levéltárának, Ajtay Gábor dr. alispán úr a vármegyei levéltárnak használatára adott engedélyt, Varga Zsigmond dr. egyetemi ny. r. tanár úr a debreceni ref. kol-

légium Nagykönyvtárában ideiglenesen elhelyezett szigeti ref. liceumi oklevélgyűjtemény, Jankovich József dr. ny. gimn. igazgató úr a vezetése alatt álló munkácsi Lehoezky-Múzeumban az általa odamentett és gondosan kezelt öt városi és técsői levéltár áttanulmányozását engedélyezte. A técsői ref. esperes úr és a huszti, viski és szigeti ref. lelkész urak egyházközségük irattárát, jegyzőkönyveit és több darabból álló levéltárakat bocsátották készséggel rendelkezésünkre s értékes felvilágosításokkal támogattak. Legyen szabad azoknak is őszinte hálánkat kifejeznünk, akik a kutatás hosszú munkájában voltak — időt és fáradságot nem kímélve — segítségünkre. Lányi Kornél dr. premontrei kanonok úr, a leleszi levéltár őre, Lukács László dr. debreceni ref. lelkész úr, a Nagykönyvtár őre, Joódy Pál vármegyei főlevéltáros úr és a budapesti Országos Levéltár tisztviselői fogadják itt is őszinte köszönetünket. Hálával tartozunk a Magyarságtudományi Intézetnek is, amely máramarosi utazásunkban anyagilag támogatott.